

**ILK VA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIGA
QO'YILADIGAN DAVLAT TALABLARI YUZASIDAN BOLALARDA
BAHOLOVCHI MUNOSABATLARNI O'RGANISH**

Abdiraxmonova Guliston Muzaffarovna

NavDPI "Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi" mutaxassisligi

2-bosqich magistri

Annotatsiya

Ushbu maqolada ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari yuzasidan bolalarda baholovchi munosabatlarning 0 yoshdan 7 yoshgacha ko'rinishlari o'z ifodasini topgan.

Аннотация

В данной статье выражены проявления оценочных установок у детей от 0 до 7 лет в связи с государственными требованиями к развитию детей младшего и дошкольного возраста.

Annotation

This article expresses the manifestations of evaluative attitudes in children from 0 to 7 years old in connection with state requirements for the development of children of primary and preschool age.

Barchamizga yaxshi ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda PQ-2707-son "2017 — 2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori hamda Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrda 929-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi to'g'risidagi nizomni hamda Maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti ustavini tasdiqlash haqida"gi qaroriga asosan ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ta'lim-tarbiya berish, maktab ta'limiga tayyorlash bo'yicha davlat talablarini belgilaydi.

Davlat talablarining maqsadi — mamlakatda o'tkazilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni, xorijiy mamlakatlar ilg'or tajribasi hamda ilm-fan yutuqlari va zamonaviy informatsion kommunikativ texnologiyalarni inobatga olgan holda maktabgacha ta'lim tizimida ma'nan mukammal va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdir.

Davlat talablarining vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi, ta'lim-tarbiyasi mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilash;

milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida bolalarga ta'lim-tarbiya berish, rivojlantirishning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

ta'lim-tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlash.

Davlat talablari quyidagi tamoyillar asosida tatbiq etiladi:

Bolaning noyobligi;

“Men” konsepsiyasi va shaxsiy ta'limini yaratishda bolaning faol roli;

bolaning huquqlarini himoya qilish va ta'minlashning muhimligi;

bola ta'limi va rivojlanishida kattalarning asosiy roli;

bolalar rivojlanishida individual farqlanishlar mavjudligi sababli, har bir bolaga moslashuvchan bo'lib, individual variativlik asosida yondashish.

Biz yuqoridagi ma'lumotlar asnosida, bolalarning 0 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davridagi baholovchi munosabatning rivojlanishini ko'rib chiqdik. Tajriba uchun 5ta chaqaloqli oila hamda ikkita MTT (Navbahor tuman “10-sonli Binafsha DMTT; “Samo yulduzchalari” NodavlatMTT) kuzatildi. Kuzatuvlar natijasida:

0-1 yoshli bolalarda:

Bolani sevimli o'yinchog'i yaqiniga emaklab kelishini rag'batlantirish, bolani qorindan orqasiga aylanishiga va qorniga o'girilishiga rag'batlantirish, bola qiziqayotgan predmetiga emaklab yoki xatlab yetishishi uchun imkoniyat yaratish natijasida undagi baholovchi reaksiyasini yaqqol ko'rishimiz mumkin. Ya'ni bola har bir motivatsiyadan so'ng keyingi harakat faoliyatini tezlik bilan amalga oshirish istagi paydo bo'ladi. Rag'bat asnosida qarsak chalish, ovozli qiyqirish, harakatlar betartibli asosidagi faoliyatlar yuzaga keldi.

Bolaning har bir muvaffaqiyatini rag'batlantirish va muloqotda bo'lish shu yoshda anchayin muhim ahamiyat kasb etishi tajribalar asosida mustahkamlandi.

Bu yoshda atrofdagilar kayfiyatini so'zlashuv ohangiga qarab aniqlaydi (onam xursand bo'lyapti, bobomning jahli chiqyapti);qarsak chaladi, xursand bo'ladi, biron-bir tovush yoki harakati atrofdagilarga ta'sir qilishini anglasa, ushbu tovush va harakatlarni qaytaradi. Individual baholovchi munosabatlarini ko'rsatadi.

Bu yoshda bolaning har bir yutug'ini maqtash va qo'llab-quvvatlash, o'yinchoqlarga ovoz berib, turli hissiyot va harakatlarni tanish imkoniyatini berish, oilada emotsional ijobiy holatni yaratish va har kuni bola bilan o'ynash, o'yin vaqtida bolaga o'ziga ishonch hissini oshirish uchun yaqin turishga harakat qilish va barcha birgalikda bajarilayotgan harakatlarni bolaga aniq va lo'nda tushuntirish, baland tovush va shovqinlarni cheklashda bolaning baho munosabatini yaqqol ko'rishimiz mumkin.

1-2 yoshli bolalarda:

Ushbu yoshga kelib bolada “yoqtirgan taom” va boshqa “yoqtirgan buyum”larga qo‘lini cho‘zadi ya’ni unda baholashning yangicha ko‘rinishi namoyon bo‘la boshlaydi. “Sevimli” likopchani (piyola) ushlaydi va undan ichadi, suvni bir idishdan boshqasiga to‘kadi.

Shu yoshda bolaga bir necha taomdan birini tanlash imkonini berish, uning uchun baholash vaziyati ayni maq‘bul holatdagi jarayon hisoblanadi.

Bu davrda bolani kun mobaynida mustaqil piyoladan ichishini rag‘batlantirish, bolaning urinishlarini rag‘batlantirish natijasida ko‘zguda, rasmda o‘zini taniydi, o‘z ismini biladi, kattalar talabi bilan uning istagi to‘g‘ri kelmaganda e‘tiroz bildiradi, kattalar tomonidan o‘zining harakatlariga bildirilgan rag‘bat va tanbehni farqlaydi.

Bolaga o‘zini ijobiy baholashida ko‘maklashish: “men — yaxshi”, men tirishqoq”, bolani boshqalar bilan bo‘lashishga o‘rgatishni boshlash, “o‘g‘il bolalar — kuchli”, “qiz bolalar — muloyim” kabi stereotiplardan qochish, “man etiladi” va “...mumkin emas” iboralaridan voz kechish, bolaga noto‘g‘ri harakatlar oqibatini tushuntirgan holda uni yo‘naltirish (“qum ko‘zingga tushsa, ko‘zing og‘riydi”) kabilar ushbu davrning yaqqol baholovchi namunasi hisoblanadi.

Bolaga baholovchi munosabat, u bilan bog‘liq bo‘lgan turli vaziyat va hissiyotlarni muhokama qilish ayni shu davrda juda samarali ahamiyat kasb etadi.

Bolaga rad javobini berilishi sababini tushuntirish, bolaning jahli chiqqanda, xafa bo‘lganda yoki o‘zini yomon his etganda yonida bo‘lish ham baholovchi munosabatlarning shakllanishiga ko‘mak beradi. Shu asnodda bola kattalar harakatiga taqlid qilishga intiladi. Tovushi yoki harakati bilan boshqa bolaning diqqatini o‘ziga tortadi, quvonch yoki qoniqish hissini baxsh etuvchi harakat va tovushlarga erishish uchun predmetlar bilan harakatlanadi, musiqa, tovushlarga o‘zining shaxsiy baho munosabatini bildiradi. Ayni shu davrda bolalar o‘zi uchun ma‘lum qiymatga ega kitoblarini varaqlaydi va undagi tanish ertak qahramonlarini biladi, “sevimli” kiyim tushunchasi paydo bo‘ladi, kiyimdagi rasmlarga e‘tiborini qaratadi. Bahoning “yoqtirish” turida o‘zi uchun ma‘lum bahoga ega bo‘lgan sevimli multfilmini tomosha qiladi.

2-3 yoshli bolalarda:

Bola bu davrga kelib baholovchi xarakterga ega past va baland ovozlarni ajratadi. Ayni shu vaqtga kelin baholovchi munosabatni rivojlantirish maqsadida bola bilan doimiy muloqotda bo‘lish, u bilan o‘ynash muhim hisoblanadi. Bolada suv muolajalariga nisbatan ijobiy baho munosabat shakllanadi. Bolaga organizm uchun nima foydali, nima zarar ekanligini tushuntirishga oid munosabat ham shu yoshda yuzaga keladi. Salomatlikni saqlash va mustahkamlashda shaxsiy namuna ko‘rsatishga doir baho munosabati ham ayni shu davrda jadallashadi. Ayni shu yosh davrida bola o‘zi va buyumlari haqidagi sifat jihatdan bahosini

beradi. Hamma ishni o'zi bajarishga intiladi, o'zi bajargan ishga sevinadi, o'z narsalarini taniydi, o'zini aniq bir jinsga mansubligini biladi, biror bir ishni mustaqil bajaradi.

Bolani boshqalar bilan muloqotda o'zini tanishtirishga odatlantirish ayni shu jarayondagi muhim motivatsion jarayon hisoblanadi. Bu yoshda bolani yutuqlari uchun albatta maqtash, yutuqlar kichikroq bo'lsa ham e'tirof etish joizdir. Bu vaqtga kelib bola bosh bo'ladigan holatlarni tashkillashtirish jarayonini boshlash kerak, baho munosabati shakllanishining eng muhim jarayonini shu vaqtda bolaga moslashtirish mumkin. 2-3 yoshli bolalarda tanbeh berishdan o'zini tiyish lozim. Chunki bu jarayon, baho munosabatining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu yoshda muloqotda ochiq, ijobiy emotsional ruhiyat ustun, atrofdagilarga asossiz tajovuzkorlik ko'rsatmaydi. Asosiysi bu davrda bahoning boshqalarga achinish, qayg'urish, boshqa odamning emotsional holatini tushuna boshlash va shunga mos munosabat bildirish jarayonlari yuzaga keladi. Bola bilan suhbatda hissiyotlarni ta'riflovchi so'zlarni qo'llash barcha ota-onalar, tarbiyachi-pedagoglarga tavsiya etiladi.

Multfilm qahramonlarining bahoviy yorqinligini tahlil qilish, hissiyotlarni ifodalovchi so'zli o'yinlardan foydalanish, kayfiyat va his tuyg'ular haqidagi hikoyalar va she'rlarni o'qish baho munosabatining shakllanishi bosqichining ushbu davri ayni shu yosh davrida mujassamlashgandir.[4]

Motivatsion munosabatning rivojlantirish uchun, bola bilan o'yin mobaynida boshqalar bilan hamkorlik qilishni shaxsiy namuna asosida namoyish etish, muloqot jarayonida chegara belgilash, bolani boshqa bolalar bilan taqqoslamaslik lozim.

Bola bu davrda istak va iltimosni ifoda etadi, kitob o'qib berishlarini so'rashi mumkin, rasmlar bo'yicha kitobni taniydi. Bu jarayonlarning barchasi unda baho munosabatining shakllanayotganidan darak beradi.

Bu davrda bolaning so'z boyligini turli didaktik o'yinlar, kuzatuv va tomoshalar orqali boyitib boorish, kitob xarid qilishda bolaga tanlash imkonini berish lozim.

Bolani ayni shu yoshda kichik yutuqlari uchun doim rag'batlantirish kerak. Sevimli kitobi va rasmlarni taniydi, bu ham bu davrdagi baho munosabati shakllanishining yaqqol namoyishidir. 2-3 yoshli bolalarda ertaklardagi jarayonga o'z hissiyotlarini bildirish, sevimli qo'shiqlarini tinglash ko'nikmalari shakllanadi. Bu yoshdagi bolalarda musiqiy baholash qobiliyatlari shakllanadi, bolalar musiqiy instrumentlarini chaladi. Dramatizm rivojlanadi va bolalar teatrqa qiziqish bildiradilar. O'ziga moslab kiyim tanlaydi, bu jarayon bolalarda bahoviy munosabatlarning munosib xarakterda rivojlanayotganidan darak beradi. Shu o'rinda "Yoshi ulg'aygan sayin, ularning tanlovi muhim ahamiyat kasb etadi. Bola onasidan kiyimining rangi va modelini tanlashda unga murojaat qilishini xohlaydi. Bundan tashqari, ushbu davrda bolalar o'zlarining kiyimlarini kiyishlari kerak. Bolaga kiyinishda yordam berish rivojlanishiga zarar yetkazish va uni kattalar shaxsiga bog'liq qilish. Shuning uchun kiyinish va yechinish oson bo'lgan kiyimlarni tanlash bolaning ishini osonlashtiradi va shu bilan unga muvaffaqiyat qozonishdan zavq bag'ishlaydi." [3]

Shu bilan birgalikda bu yoshda, bolaga hayvonlarni o'xshatib, his-tuyg'u bilan o'qish kabi bahoviy munosabatlar rivojlanadi.

Bolaning musiqa bilan bog'liq faoliyatini qo'llab-quvvatlash (fonli klassik musiqa, bolalar qo'shiqlari) ham ayni shu yoshda rivojlanadi. "Zamonaviy maktabgacha yoshdagi bola harakatchan, faol va erkindir. U bir vaqtning o'zida bir nechta faoliyatni birlashtirib, ularni o'yinga aylantiradi va shu bilan hayotini tartibga soladi. 1. Maktabgacha tarbiyachining turli xil faoliyat turlariga moyilligi va qiziqishi bizni bolalar bog'chasida ta'lim jarayonini tashkil etishning yangi shakllari haqida o'ylashga majbur qiladi. Keling, maktabgacha ta'limning Federal davlat ta'lim standarti joriy etilishi bilan paydo bo'lgan maktabgacha ta'lim, shu jumladan musiqa ta'limidagi o'zgarishlarga e'tibor qarataylik. Ta'lim sohasi "Badiiy va estetik rivojlanish" "Musiqiy faoliyat" DO Federal Davlat Ta'lim Standartini qo'llab-quvvatlash bilan u quyidagi maqsadlarni o'z ichiga oladi: Tabiatning og'zaki, musiqiy, ta'lim dunyosini rivojlantirish ...

1-3 yil (yetakchi faoliyat – ob'ekt-manipulyatsiya): shuning uchun onomatopeya, musiqiy barmoq, logotip-ritmik, motorli o'yinlar, musiqali ertaklar, topishmoq qo'shiqlar va boshqalar kabi shakllar qo'llaniladi.

3-5 yil (o'yin faoliyati, rolli o'yin): shuning uchun qo'shiq o'yinlari, musiqiy o'yinlar – fantaziyalar, musiqiy asosdagi o'yin muammoli vaziyatlar, sayohat o'yinlari, musiqiy didaktik o'yinlar, musiqiy asarlar asosidagi etyud o'yinlari, topishmoq konsertlari, suhbatlar kabi shakllar qo'llaniladi.

5-7 yil (murakkab integratsiyalashgan faoliyat): quyidagi shakllar qo'llaniladi – muammoli va vaziyatli vazifalar, musiqiy va didaktik o'yin, kompyuter musiqiy o'yinlari, loyiha faoliyati, teatrlashtirilgan tadbirlar, dumaloq raqs o'yini, musiqiy improvizatsiya o'yinlari, musiqa tanlovlari, festivallar, kontsertlar, integratsiyalashgan tadbirlar, yig'ish. (shu jumladan musiqiy taassurotlar), bolalarning mustaqil musiqiy faoliyati." [2]

Bolani chizishga rag'batlantirish bu yoshda juda muhimdir. 2-3 yoshli bolalarda bahoviy munosabatlarni rivojlantirish uchun master klass, bayram, xalq sayllarida ishtirok etishni davom ettirish lozim.

3-4 yoshli bolalarda:

3-4 yoshli bolaning rivojlanish xaritasiga ko'ra, "kichik soha: "Men" konsepsiyasi shakllanadi. O'z hissiyot va xavotirlarini bildiradi. O'yin vaqtida o'ziga biror rol olishi mumkin. O'z xatti-harakatlarini baholay oladi («buni men qildim») Katta odamning iltimosini (topshirig'ini) bajaradi. Mashg'ulot vaqtida diqqatini saqlay oladi. Muvaffaqiyatga motivatsiyasini namoyon qiladi. Omadsizlik, mag'lubiyatdan tashvishlanadi." [1]

Yuqoridagi Davlat dasturiga muvofiq bolalarda 3 hamda 4 yoshida baho munosabatlarining turli xil ko'rinishdagi yo'nalishlari rivojlanadi. Masalan, ertak, hikoya va multfilmlar qahramonlariga qayg'uradi, xursandchilik, g'am-tashvish singari hissiy holatlarni tushunadi.

O‘z hissiyotlari va tashvishlarini ifodalaydi («menga yoqadi», «men yoqtirmayman»). Baho munosabatining ayrim turlari, boshqa bolaning hissiyotlarini so‘z bilan ifodalaydi. Boshqalarga nisbatan hamdardlik ko‘rsatadi. Syujetli-rolli o‘yinlarda ishtirok etadi. O‘z oilasi haqida gapira turib, unga nima yoqishi yoki yoqmasligini aytib o‘tadi. Oila a‘zolarini biladi, hamda ular tizimli rivojlanish xarakteriga ega tarzda bahoviy munosabatlarning shakllari namoyon bo‘ladi. Kattalar harakatiga taqlid qiladi, o‘z harakatlarida natijaga erishish yo‘lida qat’iylik ko‘rsatadi.

Bu yoshda kattalar va bolalar bilan hamkorlikda o‘ynaydi. Bolalarning salbiy xatti-harakatlariga nisbatan o‘z munosabatini bildiradi. Jamoaviy o‘yin faoliyatida qatnashadi. Tengdoshlarga nisbatan xayrixohlik bildiradi. O‘zining ba’zi harakatlarini so‘zlar bilan birgalikda olib boradi. Rasmda ko‘rayotgan narsalar haqida gapiradi. Kattalarning turli savollariga javob beradi (yaqin doiradagi odamlar). Muloqotda faollik ko‘rsatadi, bahoviy munosabatlarning ma’lum jihatlarining yuksalishi kuzatiladi. Tanish asardan parcha eshitib, uning nomini aytadi, aynan, qahramonlarning ijobiy, salbiy hamda bahoviy munosabatlarning shakllanishiga doir so‘zlar ularning lug‘atida jamlanadi.

Kichik she’rni yoddan aytib beradi, undagi baho munosabatiga doir satrlarni idrok eta oladi. Kattalar tomonidan boshlab berilgan tanish ertak, hikoyani davom ettiradi yoki yakunlab beradi. Didaktik o‘yinlar o‘ynaydilar.

Bu yoshda ular “sevimli kitob” haqida tushunchaga ega bo‘ladilar. Kattalardan kitob o‘qib berishlarini iltimos qiladi. O‘z yoshiga mos kitoblarni ko‘rib chiqadi, hamda kitobdagi matn va rasmlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlaydi. Bundan ko‘rinib turibdiki, bolalar ayni shu yosh davrida “kitobiy baholovchi” munosabatning shakllanishiga guvoh bo‘lamiz. Tanish ertak qahramonlarini rasmlaridan taniydilar, ularning xarakter-xususiyatlariga ko‘ra, bola o‘zining shaxsiy bahosini bildiradilar. Predmetlarni bir baholovchi belgi bo‘yicha saralaydilar. Bu davrda bolalar oltita rangni farqlaydi va ajrata oladilar. O‘xshash juftlikni tanlay olishadi. Rasmlardagi predmetlarni taniydi va ularning nomini ayta oladilar. Jonli obyektlarga qiziqish ko‘rsatadilar. Predmetlar tayyorlangan materiallarni ajrata oladilar (qog‘ozdan, yog‘ochdan, temirdan). Xonani kuzatadi va o‘zi turgan joyni aniqlay oladi, uyerdagi qiymatga ega narsalarning ozmuncha qismini idrok eta oladilar. Atrofdagi olamga qiziqish bildiradilar. Rasm, xalq amaliy san’ati asarlari, o‘yinchoqlar, ob’ektlarni idrok qilishda hissiy (emotsional) kuyunchaklik ko‘rsatadi. Tabiat ko‘rinishlari, o‘yinchoqlar, bolalarning kiyimlaridagi ranglar go‘zalligini sezadi. Tanish o‘zi uchun ma’lum bahoviy qiymatga ega qo‘shiqlarni farqlaydi. Tovushlar, ohanglarni diqqat bilan eshitadilar va ularga nisbatan ma’lum o‘zlarining qiymatlarini bera oladilar. Tasviriy san’at elementlaridan foydalanadilar. Ular orasida har bir elementlarga nisbatan har bir bolaning individual bahoviy munosabati mavjud bo‘ladi.

5-6 yosh bolalarda:

Ushbu yosh davrida bolalar qiymatga ega ata, o'rtacha va kichik o'yinchoqlarni hajmi bo'yicha mos keladigan qutilarga joylashtira oladilar. Vitaminlarning bahoviy qiymatlarini, ovqatlanishdagi ahamiyati va rolini biladilar.

Salomatlik haqida g'amxo'rlik qilishning muhimligini anglaydilar. Bu jarayon ham bolalarning 5-6 yosh davrida ham baho munosabatlarining shakllanayotganligidan dalolat beradi. Bu yoshda bola o'ziga yuklanayotgan majburiyatlarni qabul qiladi va ularga rioya etadi. O'zining qaysi millatga mansubligini biladi, o'z istaklari, manfaatlarini aniq ifodalaydi. O'z bahoviy hissiyotlarini ifodalaydi, o'z-o'zini baholash qobiliyatini namoyon eta oladilar. Mustaqil ravishda o'zi uchun ma'lum bahoviy qiymatga, ahamiyatga ega mashg'ulot turini tanlaydi. Bahoviy g'oyalar taklif eta oladilar, tashabbuskorlik ko'rsatadi. Samimiy va ochiq baholovchi kayfiyat turlarini aniq idrok eta oladilar. Bahoviy hissiyotlar va ularni boshqarishni aniq tahlil etishadi. Asosiy hissiyotlar sabablarini tushunadi, masalan, agar kimnidir xafa qilsa, aybdorlik hissini ko'rsatadi. Yaxshi yoki yomon xatti-harakatga baho berishga qodir bo'lishadi. O'yindagi g'alaba onlarida shodlanishni biladilar, bu ham bahoviy munosabatning yaqqol ko'rinishi hisoblanadi. O'z bahoviy hissiyotlari hamda kechinmalarini do'stlari va yaqin kishilari bilan o'rtoqlashadi. Qo'rquv va xavf nimaligini tushunishadi. Hammabop asarlarni mamnuniyat bilan tinglaydi va ular borasida o'z hissiy munosabatini bildiradilar. Ijtimoiylashuv, kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda ham qiymat tushunchalari o'z o'rniga ega bo'ladilar. Muloqotda o'z fikri, hissiyotlari va tasavvurlarini namoyon eta olishadi. Guruhda va oilada tashkil etiladigan mehnat faoliyatida qatnashadilar. Iltimos yoki xabarni suhbatdoshiga yetkazishni bilishadi. Mustaqil, kattalardan nisbiy mustaqilligini namoyon etadi, bu jarayon ham baholash munosabatlarining ko'rinishlaridan biridir. Yordam ko'rsatishga tayyor bo'lishadi. Tanish insonlar bilan suhbatga oson kirishadilar va suhbatlarida ham baho munosabatiga oid so'z qo'llay oladilar.

Bu yosh davrida ijtimoiy axloq qoidalari va me'yorlariga bo'ysunadilar. (mumkin, mumkin emas, yaxshi, yomon, kerak). Boshqa bolalar bilan barqaror do'stona aloqalar o'rnata olishadi. So'zlarni ma'nosiga ko'ra to'g'ri qo'llay oladilar. "Sevimli" adabiy asarlar, ertaklar, hikoyalarning nomi va mualliflarini bilishadi. Rasm bo'yicha syujetlarni eslab qoladi va hikoya qiladi. Izchil fikr yuritadi, xulosalar chiqaradi. Musiqa asariga hissiy munosabat bildiradi. Musiqa ohangiga mos ravishda turli harakatlar o'ylab topishi mumkin. Bu jarayonda baho qiymatiga ega jarayonlarning ma'lum ko'rinishlari namoyon bo'ladi. Badiiy asarlar qahramonlari rolini o'ynashi mumkin. Amaliy san'at turlari borasida dastlabki bahoviy tushunchalarga ega bo'lishadi. O'z loyihalarini yaratish g'oyalarini bildiradi. Musiqiy uslublarni va ularning baho qiymatlarini ajrata bilishadi. Kichik ssenariylar tuzib sahna ko'rinishini tashkil eta oladi, baho bera olishadi. Kostyumlarni bezatishi, guldastalar yasashi, oddiy retseptlar bo'yicha ovqat tayyorlashlarida o'z baholarini ifoda eta olishadi.

6-7 yoshli bolalarda:

Ushbu yosh davrining baho munosabati turlaridan eng avvalgi navbatda, o'z tashqi ko'rinishiga e'tibor beradi. Jismoniy mashqlarni mustaqil bajaradilarga, ularga tavsifiy baho bera olishadi. Tabiat burchagi o'simliklar va jonzodlarni parvarishlaydi, ular orasida ham "sevimli", "chiroyli" va shu kabi baho qiymatiga ega rivojlanish shakllanadi. Ayni shu yoshdan sog'lik uchun "zararli" bo'lgan harakatlarni tushunishadi ya'ni baho qiymatining salbiy ko'rinishlatriga nisbatan ham ma'lum rivojlanish jarayonlari shakllanadi (chekish, ichkilikbozlik, olov bilan o'yinlar va hokazo). MTTda, ko'chada va transportda o'zini tutishga doir baho qoidalarini bilishadi. Yo'lovchi va velosiped haydovchilari uchun yo'l harakatiga oid bahoviy qoidalarini biladilar. Yong'in xizmati (101), militsiya (102), tez yordam (103), gaz xizmati (104) raqamlarini aytadilar.

Xavfli vaziyatlarda o'zini qanday tutishni biladi va tushuntirishadi, ya'ni baho munosabatining ko'rinishlari mavjud hisoblanadi. Supermarket, shahar, qishloq va dalada yo'qolib qolganda bahoviy o'zini qanday tutish kerakligini tushunadilar. Mustaqillikka intiladi, o'z jinsi (gender), oilaviy mansubligi haqida ijobiy his-tuyg'ularni tan oladi va his qiladi. O'z millati, tili va madaniyatining bahoviy asosiy elementlarini bilishadi. Yuklanayotgan bahoviy vazifalarni qabul qiladi va faollikni ko'rsatadi. O'z qarorlarini qabul qila olish layoqatini namoyon qila oladilar. Boshqalarga o'rnak bo'lishga intiladilar. Hissiyotlar va ularni boshqara olishadilar, bu jarayon ham bahoviy munosabat shakllangandagina namoyon bo'ladi. O'z hissiyotlarini namoyon qilishni nazorat qila oladilar. Turli ijtimoiy vaziyatlarda emotsional bahoviy javob qaytara oladilar. O'z hissiy holatini so'zlar bilan ifoda eta oladi. Boshqa odamlar yoki adabiy asarlar qahramonlari bahoviy hissiyotlari haqida gapira olishadi. O'zini yomon his qilayotganlarga hamdard bo'ladi va ularni ovuntiradi.

Kattalar va tengdoshlari bilan osonlik bilan baho munosabatiga oid muloqotga kirishadi. Qiyin bahoviy vaziyatlarda konstruktiv yechim izlaydi. Boshqalar xatti-harakatlari to'g'risida o'z taassurotlarini ifoda etadi. Boshqalar muvaffaqiyatiga quvonish qobiliyatini namoyon qiladilar. Ziddiyatlarni hal qilishning bir nechta usulidan foydalanadi (tinchlantiradi, o'z o'yinchog'ini beradi, muloyim so'zlar aytadi). O'yinlar o'ylab topadi, syujetli-rolli o'yilarda qatnashadi, turli ertaklarni dramalshtirishda qatnashadi.

Gapdagi sinonim va antonimlarni topib, berilgan so'zlarga ularni moslaydi. Bu jarayon ham bahoviy munosabatning shakllanganligidan dalolat beradi. Musiqa asarining kayfiyati va xarakterini aniqlashga qodir bo'lishadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda chaqaloqlik davridan boshlab baho munosabati shakllanadi. Har bir yosh davrda turli ko'rinishdagi bahoviy munosabatlar shakllanadi. Tarbiyalanuvchilarning yuqoridagi ma'lumotlari asosida bir qancha metodik ishlanmalar va nazariyalarda qo'llash mumkin. Malumotlar "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi asosida shakllantirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun Davlat o'quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr) Toshkent-2022
2. Лопатина А., Скребцова М. Сказочная математика. М.: Амрита-Русь, 2009.-9б
3. <https://minikar.ru/uz/dengi/muzykalnoe-vozpitanie-v-detskom-sadu/>
4. <https://uz.hillarykids.com/306-things-to-consider-when-choosing-baby-clothing.html>